

Η πραγματικότητα της ουτοπίας

Πολύ συχνά στον καιρό μας βαφτίζουμε ουτοπία κάθε σχέδιο και κάθε πρόγραμμα. Θα έπρεπε όμως χάρη της σαφήνειας και της διάκρισης να μην ξεχνάμε την ετυμολογία της λέξης: είναι ου-τοπία μια ιδέα (ή ένα ιδεώδες) που μη λαμβάνοντας υπόψη τόπο ουδένα, άρα ούτε και το χρόνο, θεωρείται από τον ίδιο το στοχαστή που τη συνέλαβε ή από τους επικριτές του ως απραγματοποίητη.

Μα η τάση του ουτοπιστή να μη μεριμνά για τις συνθήκες πραγματοποίησης δεν αφαιρεί τίποτε από την πραγματικότητα της ίδιας της ουτοπίας ως ιδεατής αναπαράστασης στο εδώ και στο τώρα – μιας αναπαράστασης μέσα στο πνεύμα του ή σ' εκείνο των μαθητών του. Απ' αυτή την άποψη μπορούμε να χρονολογήσουμε και να τοποθετήσουμε με ακρίβεια τις ουτοπίες: το Αββαείο του Τελέμ μέσα στο έργο του Ραμπτελαί και στο 16ο αιώνα. Είτε τις διδασκαλίες των «ουτοπικών σοσιαλιστών» και πάλι στη Γαλλία του 19ου αιώνα.

Η αληθινή ουτοπία δεν είναι αυτή που θέλει να δείχνει. Μπορούμε να υποψιαστούμε πως κρύβει κάτω από την αμεριμνησία την πραγματική της ταυτότητα. Μια μικρή απροσηγορία θα την έκανε να ομολογήσει την προέλευση και την κατοικία της.

Αλλά υπάρχει κίνδυνος σ' αυτή την περίπτωση, θέλοντας ν' αποφύγουμε το απατηλό, να βρεθούμε σε σύγχυση.

Το διπλό παιχνίδι

Σε όλα τα πεδία, αλλά προπάντων σ' εκείνο της κοινωνικής οργάνωσης, η ουτοπία γεννιέται από ένα συναίσθημα υποδούλωσης κι έναν πυρετό ελευθερίας. Στοχεύει στην απελευθέρωση του ανθρώπου, χωρίς όμως να λαμβάνει υπόψη τα μέσα για να το κατορθώσει. Για να πετύχει έστω μια νίκη πληρώνει μια υπέρογκη τιμή: δίνει όλο τον πλούτο του κόσμου για μια χίμαιρα!

Η ουτοπία πιστεύει ότι κόβει τελείως όλες τις άγκυρες. Και πώς να το επιτύχει καλύτερα παρά θέτοντας το χώρο και τον αχώριστο σύντροφό του, το χρόνο, εντός παρενθέσεων; Αυτή η απόλυτη ρήξη της προσφέρει τη μέγιστη ελευθερία ελιγμών. Γιατί

Ο Jacques D' Hondt είναι ομότιμος καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Poitiers. Υπήρξε για έτη πρόεδρος της Γαλλικής Φιλοσοφικής Εταιρείας. Σήμερα είναι πρόεδρος της Association des Societes de Philosophie de langue française.

εκείνο που ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει πουθενά δεν έχει καμιά εξάρτηση, δεν υποτάσσεται σε τίποτε, δε φοβάται τίποτε. Ο δρόμος απ' όπου περνά το μίasma έχει αποκοπεί.

Εκείνο που είναι με θαυμάσιο τρόπο ελεύθερο και υγιές δεν έχει ανάγκη να υπάρχει. Ό,τι και να λέει ο Χέγκελ, το λογικό δεν είναι το πραγματικό. Η ουτοπία αποδοκιμάζει τις βασικές συνθήκες της παρούσας ύπαρξης και γοητεύεται από την αρνητική της ελευθερία. Μολοντούτο χρησιμοποιεί συχνά μεταφορές χώρου για να δηλώσει και να εικονογραφήσει την απάρνησή της.

Σε σύγκριση με την τόλμη της θρησκείας που τοποθετεί την ελευθερία στο επέκεινα, αυτό είναι ατολμία. Είναι επίσης μετριοφροσύνη δίπλα στην έλλειψη μέτρου των μεταφυσικών, οι οποίοι για να πετάνε καλύτερα νομίζουν ότι καταργούν την αντίσταση του αέρα. Οι μεταφυσικές αφαιρέσεις διαλύουν το χώρο και το χρόνο βιαστικότερα απ' ότι θα έκανε και η πιο αγalίνωτη ουτοπία. Οι φωλιές του κούκου, που η μεταφυσική φτιάχνει στις νεφέλες των εννοιών, δεν έχουν ανάγκη ούτε καν την εικονοποιία, την εικόνα.

Στην ουτοπία η απουσία του χώρου θέλει, αν μπορούμε να το πούμε, να καταλάβει όλο το χώρο. Επιθυμεί να επιτύχει την απόλυτη ασυνέχεια χωρίς ελπίδα: να μην υπάρχει καμιά σχέση ανάμεσα στην επικρατούσα κοινωνική αταξία και την αρμονία την οποία επιδιώκει. Να μην υπάρχει κυρίως γενετική σχέση ανάμεσα στη μια και στην άλλη! Ο κακός κόσμος δεν έχει δικαίωμα να γεννήσει τον καλύτερο κόσμο. Ας αφήσουμε τα παλιά για να ξεκινήσουμε από το μηδέν. Μα ο πόθος αυτός παρουσιάζεται αδύναμος! Η ουτοπία προδίδει την αδυναμία της σε όλα τα πεδία. Από το γεγονός ήδη ότι συχνά το πουθενά της χρησιμεύει ως άλλοθι: «μην με κατακρίνετε, μοναχά ονειρεύομαι. Σοβαροί επικριτές απομακρυνθείτε! Δεν είμαι εδώ για κανένα».

Τούτη η παλιωνιά όμως δεν πειθεί κανένα, μήτε τους φίλους μήτε τους αντιπάλους. Γιατί δε δείχνουν ενδιαφέρον παρά μόνο για το αποφασιστικό εγχείρημα της ουτοπίας, για τις ακριβείς περιγραφές της, που είναι μερικές φορές τόσο ζωντανές όσο και μια δημοσιογραφική ανταπόκριση. Επανατοποθετεί στο φαντασιακό τις πραγματικές συνθήκες (που καθιστούν κάτι δυνατό), τις οποίες κανονικά αποστρέφεται. Έτσι, πολλές φορές περιλαμβάνει δείκτες πορείας, δρομολόγια, σταθμούς ανεφοδιασμού. Φροντίζει να σηματοδοτήσει το δρόμο που οδηγεί στο πουθενά. Όσοι εχθρεύονται το χώρο είναι μανιακοί της μετακόμισης και της μετανάστευσης. Ονειρεύονται όλοι να πάνε στην «Ικαρία» τους.

Η ουτοπία παίζει με τη ριζική τομή, αλλά δεν κατορθώνει να τη συλλάβει με τη σκέψη κι ακόμα λιγότερο να την προκαλέσει. Γι' αυτό αρκείται στις αρχικές της αξιώσεις. Αρκείται να βρει στο ιδεατό επίπεδο έναν τόπο απόμερο και να εγκαθιδρύσει μια απόσταση από τον τόπο της απουσίας. Αναζητά αββαεία που έχουν αλλάξει λειτουργία, χαμένες κοιλάδες, ηπειρους μακρινές, και προπάντων νησιά. Ελλείψει των τελευταίων θα δεχτεί να εγκατασταθεί και σε μια χερσόνησο.

Ας χωρίσει η θάλασσα το ιδεατό από το πραγματικό. Αλλά θά 'πρεπε πρώτα γι' αυτό να εξασφαλίσει και τη «συμφωνία των θαλασσών». Ο Θεός εν τη σοφία του -λένε- χώρισε τη γη με τις θάλασσες. Χωρίς επιτυχία. Αυτό που προτείνουν οι θεοί μένει

έπειτα στην ανθρώπινη δικαιοδοσία. Ο διάπλους της θάλασσας είναι δυνατός και ο ουτοπιστής εκμεταλλεύεται το γεγονός: ταξιδεύει, αποικίζει. Και δεν ξεχνά να στείλει τα νέα του πίσω με την πρώτη φρεγάτα!

Η δύναμη της φαντασίας δεν είναι παρά η φαντασία μιας δύναμης.

Η «πραγματικότητα» της ουτοπίας

Δε χρειάζεται ν' αποδείξουμε την ύπαρξη δεσμών ανάμεσα στην ουτοπία και την πραγματικότητα. Βέβαια, σ' ένα κοινωνικό καθεστώς που δεν έχει όπως πρέπει κατανοηθεί, ο ουτοπιστής θέλει να το υποκαταστήσει με τα δικά του μυθεύματα. Κηρύττει από τις νέες κοινωνίες την καλύτερη δυνατή, χωρίς όμως να μεριμνά για την κατάρτιση της παλιάς κοινωνίας. Πλάθοντας έτσι παραστάσεις φανταστικές.

Έτσι λοιπόν, η ουτοπία συχνά λειτουργεί ως κατευναστικό. Μα την ώρα που ονειρευόμαστε τα πράγματα ακολουθούν το δικό τους δρόμο. Ωστόσο δεν υποκαθιστά πάντοτε το όπιο. Μερικές φορές συμβαίνει να είναι τονωτική.

Η μυθοποίηση που τη γεννάει υπακούει σε μια βαθιά αναγκαιότητα: αν μου εξομολογηθείτε τα όνειρά σας, θα σας μιλήσω για τη δυστυχία σας. Οι άνθρωποι δεν παραληρούν παρά μόνο αν ο κόσμος τους προκαλεί αυτή την ανάγκη.

Οι επιθυμίες που υποθάλπουν τις ουτοπίες βασανίζουν πραγματικά την ανθρωπότητα, βγαίνουν μέσα απ' αυτό τον κόσμο και είναι αυτού του κόσμου. Δεν τις δημιουργεί ο ουτοπιστής, αυτός μονάχα τις αισθάνεται και τις αναδεικνύει. Η φανταστική εκπλήρωσή τους δεν έχει τίποτε το υπερφυσικό. Γιατί από ποιον άλλο κόσμο (αν δεν είναι ο δικός μας) μπορεί να εμφανιστεί «μαγικά» η γοητεία της ουτοπίας;

Ο ουτοπιστής με το δικό του τρόπο μεταφράζει μια απορία, μια έλλειψη ικανοποίησης που δεν τις αισθάνονται ή τις αισθάνονται πολύ λίγο όσο βλέπουν τα πράγματα θετικά. Βλέπει τις αρνητικές πλευρές της εποχής του, αυτές ακριβώς που διαφεύγουν από την επικεντρωμένη προσοχή του ρεαλιστή. Και κάνει μια έκκληση για φανταστικές αναπληρώσεις. Τα βιωμένα αντιφατικά και παράλογα τα αισθάνεται και τα θεωρεί κακά που δεν αντισταθμίζονται με τίποτα. Με μανιχαϊστικό τρόπο θέλει έπειτα αυτό το κακό να το αντικαταστήσει με ένα καλό.

Έτσι, ακόμα και στις πιο αναμφίλεκτες διαβεβαιώσεις και στις πιο ζωντανές της περιγραφές η ουτοπική σκέψη –όποιο ύφος κι αν υιοθετεί– ποτέ δε χάνει έναν ουσιαστικό κριτικό χαρακτήρα. Δεν πρέπει να ξεγελαστούμε: η οραματική της εικόνα δεν είναι παρά η επιδέξια μετάφραση μιας άρνησης. Καταγγέλει, κατηγορεί, επιτίθεται, ακόμα και όταν καθόλου δε φαίνεται να θίγει τα πράγματα.

Πάντως η κριτική της καλυμμένη μ' αυτό τον τρόπο εμφανίζεται ως εξωτερική. Αντιπαραθέτει αδιαμεσολάβητα το αυτό και το άλλο. Υπογραμμίζει τις διαφορές αλλά δεν τις οξύνει μέχρι την αντίφαση. Κρίνει ωσάν η κρίση της να είναι ξένη προς το κρινόμενο, σαν να είναι αμέτοχη. Για το βάθος των πραγμάτων έχει μόνο προαισθήματα, έχει και θέλει να καταργήσει αυτό που - χωρίς εκείνη να το αντιλαμβάνεται - πρόκειται από μόνο του ν' αυτοκαταργηθεί. Σκάβει παράμερα τον τάφο για τις αδι-

κίες, χωρίς ν' ακούει να υψώνεται μέσ' ακριβώς απ' αυτές τις αδικίες το χαρούμενο τραγούδι του νεκροθάφτη τους.

Η ουτοπία είναι πολύ πιο δεμένη μ' αυτό που καταγγέλλει απ' όσο η ίδια νομίζει. Αυτό την κηδεμονεύει κι αυτό την τρέφει. Από τα δημόσια πράγματα παίρνει τα υλικά για τους μύθους της. Θέλει να προτείνει κάτι ανήκουστο, συχνά όμως δε συναρμολογεί παρά πράγματα παλιά. Κάποτε μάλιστα ξαναβγάζει στην προθήκη ένα παλιωμένο εμπόρευμα που μόλις έχει ξεσκονιστεί.

Επίσης, σε ό,τι αφορά την έκκληση, φαίνεται ότι η πραγματικότητα ξεπερνά πάντοτε τη μυθοπλασία. Πριν απ' όλα αφάνταστο και αδιανόητο μας φαίνεται το παρελθόν. Δύσκολα μπορούμε να το συνηθίσουμε. Ουδείς υπερρεαλιστής, παραδείγματος χάρη, δε θα μπορούσε να εφεύρει κάτι σαν τη λατρεία του Ανουβι είτε κάτι σαν το ρωμαϊκό δίκαιο.

Σε μια προσπάθεια ανανέωσης που φτάνει μέχρι τα άκρα, η χμίαιρα δανειζεται τα χαρακτηριστικά της από τη συστηματική άρνηση του φαίνεσθαι: Θάνατος δε θα υπάρξει πια ούτε κλάμμα ούτε γοή και οδύνη, γιατί ο παλιός κόσμος πάει κι έφυγε!

Δεν έφυγε όμως. Το ιδεώδες μετέχει του πραγματικού. Οι ουτοπιστές εκφράζουν τον τόπο, το χρόνο, το περιβάλλον τους και μάλιστα πολλές φορές αυτά τα εκφράζουν καλύτερα από τα εφησυχασμένα πνεύματα. Δεν μπορούμε καθόλου να εμπιστευτούμε τις αναλύσεις των εφησυχασμένων κάθε εποχής για την κοινωνία στην οποία έζησαν. Αντίθετα εκείνοι οι οποίοι εθεωρούντο ουτοπικοί, απέδειξαν ότι είχαν διορατικότητα. Ο Πλάτων στην *Πολιτεία* του συνέλαβε καλύτερα από πολλούς συγχρόνους του την αληθινή φύση της αρχαίας πόλης: «Η *Πολιτεία* του Πλάτωνα, που αποτελεί την παροιμιώδη εικόνα ενός ιδεώδους κενού, δε συλλαμβάνει κατ' ουσίαν τίποτε άλλο από την ελληνική ηθικότητα. Συνειδητοποίησε μια άλλη αρχή, πιο βαθιά, που προκάλούσε ρωγμή σ' αυτή την ηθικότητα, μα η οποία στο στάδιο αυτό δεν μπορούσε παρά να είναι μια ανικανοποίητη επιδίωξη»¹.

Ο ορισμός, σύμφωνα με τον οποίο η ουτοπία είναι μια φανταστική πραγματεία περί μιας «(άλλης) κοινωνικής τάξης χωρίς πραγματική βάση», χρειάζεται λοιπόν συμπλήρωση. Η ουτοπία όντως δε μεριμνά για καμιά πραγματική βάση· αυτό δε συνεπάγεται όμως το αντίστροφο: καμιά κοινωνική βάση δεν ενδιαφέρεται για την ουτοπία. Διότι χρειάζεται κάποιο έρεισμα. Η τύφλωση του ουτοπιστή δε θα πρέπει να μας ξεγελά: στην πραγματικότητα κάθε φορά που μελετάμε μια ουτοπία μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε τις κοινωνικές και πολιτικές της ρίζες. Μπορούμε επίσης, χάρη σ' αυτή, να γνωρίσουμε καλύτερα το πνεύμα μιας εποχής και τη δομή της κοινωνίας.

Εξάλλου, η ουτοπία αποκαλύπτει και μ' έναν ακόμα τρόπο το θετικό της χαρακτήρα. Όποια κι αν είναι η νοσταλγία της για κάποιο «αλλού», σπανίως παραλείπει να παρέμβει στο εδώ και στο τώρα. Μερικές φορές το κάνει κρυφά κι άλλες απροκάλυπτα. Όντας σε αβεβαιότητα, σε διάσχιση, καλεί σε φυγή, μα την ίδια στιγμή καλεί σε παρέμβαση. Θέλει να την παίρνουν στα σοβαρά – τουλάχιστον για τα μισά απ' αυτά που λέει. Η σύγκριση που κάνει ανάμεσα σ' έναν κόσμο καλύτερο που εκφράζει και έναν κόσμο κακό που εξευτελιζει φέρνει τη διάθεση για δράση.

Έτσι, η χρήση της λέξης «ουτοπικός» παίρνει μια πολεμική χροιά. Κάποιος είναι

πάντοτε ουτοπικός για έναν άλλο. Αλλιώς οι κυνικοί δε θα αντιμετώπιζαν με τέτοια εχθρότητα ανώδυνους τελικά μύθους. Διότι υπάρχουν πολλές και διάφορες κατηγορίες του φανταστικού και είναι ανατρεπτικό να ωθείς ορισμένους ανθρώπους να ονειρεύονται, κυρίως όταν πρόκειται για κάποια ορισμένα όνειρα.

Ο ουτοπιστής δε συγγέεται με τους άλλους θιασώτες του φανταστικού. Για να σημαδέψει την ειδοποιό διαφορά του μερικές φορές επιχειρεί να πραγματοποιήσει το νεφελώδες του σχέδιο. Φορά τον ταξιδιωτικό του σάκο και ακολουθούμενος από τους μαθητές του επιβιβάζεται. Εξάγει τις περιφρονημένες του ιδέες, φιλοδοξώντας να τις επανεισάγει θριαμβευτικά κάποια μέρα.

Μα η απογοήτευση παραφυλάει. Μάταια θα πάει να ψάξει την «ιδεολογική» του τύχη σε μακρινές χώρες. Η επανάσταση δεν είναι ένας περίπατος κάποιων ανθρώπων στον κόσμο! Η Δικαιοσύνη δεν είναι μια σημαία που μπορείς να στήσεις σε μια παρθένα γη!

Εκείνοι που μεταναστεύουν, ανακαλύπτουν νέες τοποθεσίες, αλλά δε φτιάχνουν άλλους πολιτισμούς. Είτε προσαρμόζονται σ' αυτόν που τους υποδέχεται είτε εγκαθιστούν σ' έρημες χώρες τον πολιτισμό εκείνο από τον οποίο θέλησαν να διαφύγουν. Φυσικά η πατρίδα δεν πηγαίνει όπου πάει και το πέλαμα των υποδημάτων – σίγουρα όμως μαζί με το κουτί των εργαλείων μεταφέρεται ένας τρόπος παραγωγής συγκεκριμένος καθώς και συγκεκριμένες παραγωγικές σχέσεις. Είτε αυτές θα τις διατηρήσουν σ' ένα άλλο κλίμα είτε θα αποτύχουν. Μόλις έφτασαν στη σεληνή οι κοσμοναύτες ξεφόρτωσαν τις προκαταλήψεις τους. Κι ένας άνθρωπος με εμπειρία μας προειδοποιεί: «Δε φεύγουμε (ποτέ)»! (Ρεμπώ) Απ' αυτή την άποψη συμβαίνει στις κοινωνίες ό,τι συμβαίνει και στις επιστήμες: τα πάντα παίζονται επί τόπου.

Η ουτοπία λίγο λαμβάνει υπόψη της την ιστορική κληρονομιά και τα διαθέσιμα μέσα. Πρόκειται για τύφλωση μάλλον παρά για αμέλεια. Δε βλέπει σωστά την κοινωνική δομή και άρα δε διακρίνει τις διαμεσολαβήσεις που ενεργοποιούνται εντός της.

Νά ρθει η δικαιοσύνη! Να φτιαχτεί ένας κόσμος άλλος! Ο ουτοπιστής όμως δε λαμβάνει υπόψη τους καθορισμούς.

Ότε διεγείρει τις δυνάμεις εκείνες που γεννιούνται μέσα σ' αυτό που αποσυντίθεται και πεθαίνει, και οι οποίες θα εγκαινιάσουν τη νέα ζωή. Παρακάμπτει τις διαμεσολαβήσεις. Ας το αναγνωρίσουμε. Η εποχή στην οποία ανθίζει η ουτοπία είναι γενικά εκείνη όπου οι διαμεσολαβήσεις δεν εκδηλώνονται παρά σποραδικά, μόνο ως διστακτικά, μόλις διακρινόμενα σκιαγραφήματα.

Έτσι, η πολιτική σημασία μιας ουτοπίας δεν μπορεί να εκτιμηθεί χωρίς μια προσεκτική αναφορά στον ιστορικό της χώρο. Ανάλογα με το χρόνο και τις περιστάσεις το ίδιο ουτοπικό σύστημα μπορεί να ενσαρκώνει είτε μια επαναστατική είτε μια αντιδραστική είτε μια καθησυχαστική ιδεολογία. Τις περισσότερες φορές μένει στο Sollen: σ' αυτό που - οφείλει - να - είναι, του οποίου ο Χέγκελ κατήγγειλε την κενότητα και τη ματαιότητα.

Η ουτοπική κριτική δεν έχει σοβαρότητα, παρά μόνο εάν κυβερνάται από μια συνολική σκέψη της ιστορικής διαδικασίας. Αποτελεί ένα προαίσθημα, μια πρόβλεψη που, η επιστήμη και η δράση θεμελιώνοντας μια πρόβλεψη κι ένα σχέδιο, θέτουν σε

υποδεέστερη θέση.

Αυτή η μοιραία έκπτωση τοποθετεί την ουτοπία σε μια άλλη βάση, αλλά δεν την αχρηστεύει. Χωρίς το ουτοπικό προοίμιο η επιστήμη δε θα μπορούσε να γεννηθεί. Ο Μαρξ δανείστηκε τα συνθήματα του προγράμματός του από τους ουτοπικούς, τους οποίους τιμούσε ως «πατριάρχες του σοσιαλισμού». Φαίνεται μάλιστα πως ο ίδιος πίστεψε πράγματι ότι ξεπέρασε την ουτοπία σαν τέτοια, καταγγέλλοντας μερικές φορές βίαια τις αναχρονιστικές της επιβιώσεις.

Ουτοπία και κοινός νους

Εντούτοις, η επιστημονική καταδίκη της ουτοπίας δε δίνει καμιά άφεση στους αντιπάλους της. Το ξεχνάμε πολύ συχνά και αυτή η λήθη αξίζει να αναλυθεί.

Γιατί αυτή η αναδρομική καταδίκη είναι μεροληπτική; Διότι εννοεί έναν ορισμένο θετικισμό.

Αλλά ο θετικισμός στη χρήση του αποκαλύπτει το ίδιο φανταστικός με την ουτοπία. Τελικά πλανήθηκε περισσότερο ο παράτολμος ουτοπικός Τόμας Μορ από τους συγχρόνους του, είτε θεοσεβούμενοι ήταν αυτοί είτε αιματοβαμμένοι, που θεωρούσαν ότι συμβαδίζουν με την πραγματικότητα; Μα η υποτιθέμενη ευθυκρισία εκείνων τους εξαπατούσε ωμά. Για να γνωρίσουμε την εποχή που έζησαν σήμερα δεν καταφεύγουμε πια στη μαρτυρία τους. Από το κοινωνικό καθεστώς που θεωρούσαν ικανοποιητικό δεν μπορούσαν να συλλάβουν παρά χιμαιρικές αναπαραστάσεις. Επίσης, καθώς είχαν αποδεχτεί αυτό το καθεστώς ως συνεκτικό, δίχως ρωγμές και αιώνιο, δεν μπορούσαν να προβλέψουν τις κρίσεις που επρόκειτο να το συγκλονίσουν και να το καταλύσουν, δεν μπορούσαν καν να φανταστούν μια τέτοια δυνατότητα. Λάτρευαν το τετελεσμένο γεγονός και δεν καταλάβαιναν την άγνοιά τους. Τίποτε δεν καταλάβαιναν και το όνομά τους θα είχε ξεχαστεί αν δεν το διέσωζε ο Μορ που τους αντιμετώπιζε. Έτσι και οι αντίπαλοι του Καμπέ νόμιζαν ότι είναι πιο ρεαλιστές απ' αυτόν και περιγελούσαν το φτωχό οραματιστή.

Μα όλη τους η σκέψη ήταν μέσα στο φανταστικό ή καλύτερα στο φαντασμαγορικό, τόσο ξένη προς την πραγματικότητα, τόσο λαθεμένη που σήμερα έχασε κάθε ενδιαφέρον. Θυμάται πια κανείς τις ιδέες του Καρόλου του 10ου ή του Λουδοβίκου Φιλίππου; Τις παρέσυρε εύκολα ο άνεμος της ιστορίας.

Ποιος λοιπόν βρισκόταν σε μεγαλύτερη πλάνη; Ο Φουριέ είτε τα λεγόμενα ψύχραιμα πνεύματα που τον καταφρονούσαν. Τον κατηγορούσαν ότι ζητά το αδύνατο. Αλλά οι επικριτές του δε σκεφτόντουσαν παρά στα πλαίσια του συμβατικού. Ποια σημασία και ποια αξία κρατούν οι φιλελεύθερες «θεωρίες», εν ονόματι των οποίων τον αποδοκίμαζαν; Κατέληξαν όλες σε φιάσκο. Και ποιος ακόμα σήμερα θεωρεί τον Ζαν-Μπατίστ Σέι ως στοχαστή, που μετά τις ουτοπικές περιπλανήσεις της νεότητάς του αναγνώρισε τελικά τα πράγματα όπως ήταν, σε αντίθεση με τον Φουριέ που δεν άλλαξε και «παραληρούσε» χωρίς τέλος;

Σ' ένα διασκεδαστικό εδάφιο του *Κεφαλαίου*, ο Μαρξ μέμφεται τη μυστικοποίηση

εκείνη της οποίας είναι θύματα οι συγκαιρινοί του Καμπέ και του Φουριέ θετικιστές οικονομολόγοι: «Αυτό που εμφανίζεται στην υπνώτουσα συνείδησή τους είναι ένας κόσμος μαγεμένος και αναποδογυρισμένος, όπου ο κύριος Κεφάλαιο και η κυρία Γη χορεύουν μια φανταστική ροζ»².

Εάν συμφωνήσουμε ν' αποκαλούμε ουτοπία το λογοτεχνικό εκείνο είδος που οικοδομεί φανταστικές κοινωνίες, τότε όλη η κοινωνική και πολιτική γραμματεία, τουλάχιστον ως τα μισά του 20ού αιώνα, ανήκει σ' αυτό το είδος. Στις μέρες μας ορισμένοι μάλιστα λένε πως ούτε ο ίδιος ο Μαρξ κατάφερε να διαχωριστεί εντελώς απ' αυτό!

Ο κοινός νους προμοδοτεί τη θετική πλευρά της πραγματικότητας, λειτουργίες θεωρούμενες ως ορθές που μπορούν να απομονωθούν μέσα σ' αυτή και γενικότερα μένει στο περίβλημα εκείνου που φαίνεται άμεσα. Και δεν υποψιάζεται ότι αυτή η φαινομενική πλευρά έχει και μια άλλη όψη, ότι το θετικό συνεπάγεται το αρνητικό, ότι τα πράγματα έχουν ένα βάθος. Σέρνεται στην επιφάνεια του κόσμου και το καθαυτό που κρύβεται κάτω από την εξωτερική όψη του είναι άγνωστο (κι αυτό για λόγους που μπορούν ν' αναπτυχθούν). Το βλέμμα του διευθύνεται προς τα γεγονότα, προς αυτό που ήδη έγινε, και δεν αντιλαμβάνεται αυτό που παλεύει να έρθει στην ύπαρξη, αυτό που μένει να γίνει, αυτό που με υπόγειες ζυμώσεις προετοιμάζεται.

Δεν είναι λοιπόν μόνο ο ουτοπισμός που δείχνει να αρέσκεται στο φανταστικό.

Στην ίδια μοίρα...

Οι άνθρωποι της ίδιας εποχής αντιμετωπίζουν με την ίδια επιστημολογική περιχάρωση το παρελθόν που τους πολιορκεί.

Με τον καιρό τα ίδια τους τα οχυρώματα μετατρέπονται σε φυλακή. Ένας ουτοπιστής διαφέρει από έναν επιστήμονα συγκαιρινό του πολύ λιγότερο απ' όσο διαφέρουν οι τρόποι του σκέπτεσθαι δύο διαφορετικών εποχών. Ουτοπιστές και θετικιστές με το ίδιο πράγμα ασχολούνται, το ίδιο πράγμα σκέφτονται, παρότι με ένα διαφορετικό τρόπο. Το πεδίο και το διακύβευμα της μάχης είναι κοινό. Και από τον ίδιο οπλουργό εξοπλίζονται. Καταλαβαίνει ο ένας τον άλλο αρκετά, έτσι ώστε η πολεμική τους αντιπαράθεση να παίρνει ένα συμπληρωματικό χαρακτήρα. Ο σοφός Ουτοπιστής στο νησί του δεν ξεφυλλίζει παρά το λεξικό του Μορ και του Έρασμου.

Ας μην επιχειρήσουμε λοιπόν μια απόλυτη τομή ανάμεσα στην ουτοπία και την αντικειμενική διαπίστωση. Έπειτα από μερικούς αιώνες η διαφορά εξαλείφεται. Αν τις θεωρήσουμε εκ των υστέρων, από τη σκοπιά της νέας επιστήμης και οι δυο φαίνονται εξίσου παράλογες.

Παρ' όλ' αυτά δεν μπορούμε να τις ταυτίσουμε. Τι είναι λοιπόν αυτό που τις διακρίνει τη μια από την άλλη και πώς στοιχειοθετήθηκε αυτή η διάκριση στον καιρό τους;

Είναι σαν να έπρεπε οι δυο τους –αξεχώριστες και αντιμαχόμενες μαζί– να μοιραστούν μια εργασία που θα ήταν πολύ βαριά για ένα μόνο άνθρωπο. Αντικειμενιστής και ουτοπιστής επωφελούνται και υποφέρουν ταυτόχρονα από έναν καταμερισμό εργα-

σίας. Ο ένας απεργάζεται το θετικό και στην άλλη άκρη του πεδίου ο άλλος το αρνητικό. Και οι δύο λησιμονούν την ενότητα των δύο πόλων, και οι δύο υπόκεινται στη μερικότητα, αγνοούν τα όριά τους, αιχμάλωτοι στην αναγκαστική αμοιβαία επιλογή τους.

«Η ζωή

Το πραγματικό και το φανταστικό

Είναι τα δυο χέρια και τα δυο μάτια»³.

Ίσως κάποια μέρα τα δυο μάτια συγκεντρωθούν σ' ένα και μόνο βλέμμα. Αναμένοντας αυτή τη σύνθεση που θα αποκαταστήσει την αρχική ενότητα, τη μετάβαση σ' έναν υπερ-ορθολογισμό (surrationalisme), στον οποίο απέβλεπε ο Μπασελάρ, καθείς εξ αυτών εξακολουθεί να εκφέρει κρίσεις αφηρημένες και μονομερείς.

Ο ουτοπιστής ζώντας στη σκιά δεν μπορεί να την αναγνωρίσει ως το αρνητικό του φωτός. Ο θετικιστής που δεν ανέχεται παρά το φως χάνει το μισό του εαυτό.

Και οι δύο παραλείπουν το ουσιώδες -το δυναμισμό της ουσίας, τη γέννηση- τη θετικότητα του αρνητικού που δημιουργεί ο κόσμος και το οποίο μακροπρόθεσμα τον μεταμορφώνει. Περιφρονούν το σπέρμα της ελπίδας ή της απελπισίας «Η ανυπομονησία ζητά το αδύνατο· να επιτευχθεί ο στόχος χωρίς τα μέσα»⁴, λέει ο Χέγκελ. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε πως και η οκνηρία επίσης ζητά το αδύνατο - να μην υπάρχει ούτε σκοπός ούτε νέα μέσα.

Ο ουτοπιστής κατασκευάζει έναν παράδεισο, λιγότερο ή περισσότερο σαγηνευτικό, απελευθερωμένο από κάθε καταπίεση, από κάθε ταπείνωση. Αλλά δε λαμβάνει υπόψη του ότι οι συνθήκες ζωής μπορούν να μετασηματιστούν από τους απλούς ανθρώπους που τις υφίστανται.

Τους χορηγεί λοιπόν την ελευθερία, την αξιοπρέπεια, την ευτυχία. Αλλά μια τέτοια δωρεά συνεπάγεται την ίδια την άρνηση της ελευθερίας. Η ελευθερία δεν ανήκει παρά σε κείνους που την κερδίζουν.

Υπάρχουν κι άλλα σημεία που αποκαλύπτουν τη συγγένεια των αντιπάλων παρά τη μεταξύ τους αντίθεση ή μάλλον εξαιτίας της εν λόγω αντίθεσης. Κατ' αρχάς όσο κι αν θέλουν να δείχνουν μεταξύ τους αμοιβαία απώθηση, ουτοπισμός και θετικισμός μπορούν να συννευρεθούν εν αγκαλιάσει στο έργο του ίδιου συγγραφέα. Μπορούν μάλιστα σε εξαιρετικές περιπτώσεις και επεισοδιακά να επιτύχουν λαμπρές συνθέσεις, όταν κάποια στιγμή ευθυγραμμιστούν με την πραγματική ιστορική διαδικασία.

Άλλωστε, μόνο μέσα στη συγχρονία μπορούν να κρατήσουν απόσταση η μια από την άλλη. Στην ιστορική διαχρονία, ουτοπία και θετικότητα αφήνουν η μια να διαπεράσει την άλλη, αφήνοντας έτσι και τις μάσκες να πέσουν.

Έχει συχνά ειπωθεί ότι «οι ουτοπίες δεν είναι παρά πρόωρες αλήθειες» (Λαμαρτίνος). Τώρα τα πλοία κινούνται μόνα τους, ένα κομμένο χέρι μπορεί ακόμα να είναι χρήσιμο. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι πολλές ουτοπίες πραγματοποιήθηκαν, έστω κι αν αυτό έγινε με συνέπειες απρόβλεπτες και παρενέργειες ανεπιθύμητες.

Παραλείπουμε εντούτοις να πούμε το πιο ενδιαφέρον. Ότι οι «θετικές» θεωρίες, ιδιαίτερα τα επιστημονικά κεκτημένα, παίρνουν με τον καιρό μια χροιά εντελώς φα-

νταστική. Η συντηρητική σκέψη, που σχεδόν πάντοτε κυριαρχεί, προτιμά να μη θυμάται το ιστορικό της πεπρωμένο που προδιαγράφει και το μέλλον της.

Από πολλές πλευρές οι άνθρωποι μέχρι τις μέρες μας έζησαν μέσα στην πραγματικότητα, μα η σκέψη τους ήταν μέσα στη χίμαιρα. Τα πόδια τους ήταν στη λάσπη και το κεφάλι στα σύννεφα. Η μυστικοποίηση αυτή ίσως τους βοηθά να ζήσουν· γιατί πώς αλλιώς θα μπορούσαν να υποφέρουν τις μισητές πλην όμως άφηνυκτες συνθήκες ζωής;

Δεν εκλαμβάνουμε καμιά από τις συνολικές θεωρήσεις της ύπαρξης που διαδέχτηκαν η μια την άλλη μέχρι και σήμερα ως αληθινή ή παραδεκτή. Μόλις κατορθώνουμε με τίμημα μια μεγάλη προσπάθεια να τις εντοπίσουμε και να τις κατανοήσουμε, τουλάχιστον μερικά: «Δεν μπορούμε να μοιραστούμε τα συναισθήματα των αρχαίων Ελλήνων, όταν προσκυνούσαν τον Δία ή την Αθηνά. Όπως δεν μπορούμε να καταλάβουμε τα αισθήματα ενός σκύλου»¹. Το ουσιώδες γερονώντας χάνει τη σημασία του.

Ένα σχέδιο γίνεται ουτοπικό τη στιγμή που η αναγκαιότητα -όταν έρθει η ώρα του- μοιραία το εγκαταλείπει. Η πραγματική κοινωνία προσαρμόζει ανάλογα την όψη της και τοποθετεί τα πιο όμορφα από τα παλαιά όνειρα στα μουσεία. Το έκθεμα τότε μπορεί ν' αναθερμάνει τη νοσταλγία, αλλά δεν προκαλεί πια δράματα.

Ο τόπος του μη-τόπου

Οι αλλαγές γίνονται λοιπόν επί τόπου. Σε ποιο «Αλλού» θα μπορούσε το θετικό να μεταμορφωθεί σε αρνητικό ή να έρθει η επανάσταση που ανατρέπει ένα κοινωνικό καθεστώς;

Μα ο ουτοπιστής δεν πιστεύει ότι ένας άλλος κόσμος μπορεί να έρθει μέσα σ' αυτό τον κόσμο. Ούτε περιμένει εμπειρικά ούτε και μεθοδολογικά υποθέτει μια τέτοια δυνατότητα.

Δεν είναι λοιπόν καλύτερος στη διαλεκτική από το θετικιστή. Η διαλεκτική θα του έκανε ανυπόφορη την ιδέα μιας ριζικής τομής, θα τον ωθούσε δια της ευριστικής μεθόδου ν' αναζητήσει διαμεσολαβήσεις μέσα στην πραγματικότητα· κι αν αυτές δεν είναι ορατές να τις αποδεχθεί ως προϋπόθεση. Διότι ακόμα και κρυμμένες επενεργούν. Και δεν υπάρχει τίποτε που να μην περιέχει εν εαυτώ την αντιθετική του πλευρά, με την οποία σχηματίζει μια ενότητα. Ο ουτοπιστής όμως υποχωρεί στον πειρασμό του δυϊσμού ή ακόμα ενός δογματικού πλουραλισμού.

Η αλλαγή δεν μπορεί ν' αναχθεί σε μια απλή αντικατάσταση, όπου το ένα διώχνει το άλλο, σαν μια διαφάνεια (ένα σλάιτ) που σβήνει για να εμφανιστεί η επόμενη. Μόνο αποσπασματικά, ως αποτέλεσμα πνευματικής ή υλικής χειραγώγησης, μπορεί να δοθεί η ανταπάτη μιας απότομης αντικατάστασης, υπό τον όρο βέβαια να λησμονείται το μυαλό ή το χέρι που την επιτέλεσε.

Χωρίς καθορισμούς η καταστροφή θα ήταν ένα θαύμα. Χρειάζεται λοιπόν το «στροβοσκόπιο» για ν' αποκαταστήσει τις φάσεις της μεταβαλλόμενης εικόνας και τη ζωντανή μεταξύ τους σύνδεση.

Η κοινωνία ως συνύφανση κοινωνικών σχέσεων δε μετακομίζει ποτέ. Μετασχη-

ματίζεται στο αντίθετό της – με ανατροπή. Δεν αλλάζει τόπο – αλλάζει επί τόπου. Η έννοια της αντικατάστασης δε συνοψίζει παρά μόνο πολύ ατελώς ένα γεγονός αυτού του είδους.

Στα 1789 η πολιτική δομή της Γαλλίας ούτε μεταφέρθηκε, ούτε μετατέθηκε, αλλά αυτή η ίδια ανατράπηκε. Δεν πήγε ν' ανανεωθεί κάπου αλλού αφήνοντας στη θέση του το παλαιό καθεστώς.

Δεν μπορούμε λοιπόν να τοποθετήσουμε το κοινωνικό εκτός κοινωνίας. Ούτε μπορούμε να κινητοποιήσουμε μια δύναμη που δε μετέχει ήδη στο συσχετισμό των δυνάμεων. Ο ποιητής μάς έχει προειδοποιήσει: «Υπάρχει ένας άλλος κόσμος και είναι μέσα σ' αυτόν εδώ» (Ελυάρ).

Η χίμαιρα τελικά του ουτοπιστή είναι ότι η σκέψη δεν εξαρτάται από τις συνθήκες. Αυτή η πνευματική αυτονομία, να ποιο είναι το τεχνητό περιχαρακώμα της τόλμης του. Η περιχαρακώση βέβαια του επιβάλλει το στενό της πλαίσιο. «Ποια είναι λοιπόν η αιτία που καθορίζει τη θέλησή του; Είναι η κρίση του. Και ποια είναι η αιτία που καθορίζει την κρίση του; Είναι η ικανότητα της διανοίας, η δυνατότητα του κρίνουν: η καθοριστική αιτία βρίσκεται μέσα του. Αν δεν υπάρχουν αυτά δεν καταλαβαίνω πια τίποτε»⁶.

Ο πραγματικός τόπος της ουτοπίας είναι μια δοξασία που μοιράζεται με τους περισσότερους από τους αντιπάλους της: ότι κάποιος μπορεί να γίνει ουτοπιστής ή ρεαλιστής ή οραματιστής ή μάντης από ελεύθερη επιλογή. Αν δε συμβαίνει αυτό, ο ουτοπιστής «δεν καταλαβαίνει πια τίποτε». Μπορεί βέβαια το περιεχόμενο της ουτοπίας να έχει πηγές έμπνευσης, να εξαρτάται από συναισθηματικές εμπειρίες κ.τ.λ. Μα η επιλογή της είναι ελεύθερη και ο ουτοπιστής δε θεωρεί τον εαυτό του ως ένα προϊόν εκείνου του κόσμου που αποδοκιμάζει. Θέλει τη φωνή του να έρχεται από το επέκεινα. Όλη του η ελευθερία αφιερώνεται στη ριζική άρνηση αυτού του κόσμου, στον οποίο και αρνείται κάθε υπακοή. Η ελευθερία της ουτοπίας συνεπάγεται την ουτοπία της ελευθερίας. Ο καθοριστικός τόπος δεν είναι λοιπόν εκείνος όπου μεροληπτικά ο ουτοπιστής εδράζει την ιδεώδη κοινωνία του. Είναι αυτός όπου βρίσκεται ο ίδιος, δίχως να τον γνωρίζει – δίχως να θέτει ερωτήματα γι' αυτόν: τόσο είναι πεισμένος ότι βρίσκεται εκτός τόπου. Αυτό που είναι το πιο ουτοπικό στην ουτοπία είναι λοιπόν ο ίδιος ο ουτοπιστής.

Αυτή είναι μια πλατιά διαδεδομένη και θεμελιακή ουτοπία: η άρνηση μιας γεωγραφίας της σκέψης. Η άρνηση αυτή χρειάζεται δικαιολογία, καταφεύγει σε χειραγωγήσεις και σε μεταμφιέσεις. Χρειάζεται μια θέση απ' όπου να μπορεί να ειπωθεί. Γι' αυτό κάνει κατάχρηση από τοπολογίες γεωμετρικές, ρητορικές, αγοραίες. Εξαντλούνται οι κοινοί τόποι για να προσδιορίσουν το εκτός τόπου, το επέκεινα, το ουράνιο, το υπερβατικό.

Η θεωρία θα πρέπει ν' αποτελεί ριζική τομή με τον κόσμο προς όφελος ενός άλλου κόσμου. Να ζει από την έμπνευση ενός αφελούς ιδεαλισμού. Η επιστήμη να στείλει περίπατο τον κόσμο. Ή όπως ειπώθηκε μ' ένα τόσο συγκινητικό τρόπο: «Ας φύγουμε για την αγαπημένη μας πατρίδα».

Αυτό είναι πιο εύκολο να το λες παρά να το κάνεις. Η πορεία και η φυγή χρειάζε-

ται κάποιο δρόμο. Σ' αυτό το ζήτημα ο επιστημικός ουτοπισμός κάνει τις ίδιες στρατηγικές αναδιπλώσεις με τον κοινωνικό ουτοπισμό. Μέσ' απόδρομολογία συγκεχυμένα συναντώνται στην ίδια νήσο, σαν να είχαν προκαθορίσει τη συνάντησή τους εκεί. Είναι η νήσος που πιστεύουν ότι δεν εγκατέλειψαν ποτέ, η νήσος στην οποία πιστεύουν ότι γεννήθηκαν: «Το πνεύμα είναι ένα νησί στο οποίο, όποιες παρακάμψεις κι αν κάνει, δεν μπορεί να φτάσει κάποιος που ξεκινά από την ύλη παρά μόνο μ' ένα άλμα»⁷.

Έπειτα από μια τέτοια ιδεατή απομόνωση είναι δύσκολο να ξαναβρεί κανείς στέρεο έδαφος. Όλες οι επικοινωνίες κόβονται: «Η ιδέα των υλικών πραγμάτων δεν μπορεί η ίδια να προσεγγίσει ένα αντικείμενο, το οποίο, εάν υπάρχει, βρίσκεται πέραν αυτής»⁸.

Είμαστε δηλαδή τελείως χαμένοι. Αλλά μήπως δεν ήταν αυτός ο μυστικός ή ασυνείδητος σκοπός του εγχειρήματος; Η απουσία του τόπου, απατηλή καθώς είναι, επιτρέπει όλες τις άλλες αυταπάτες· κατά κάποιο τρόπο τις νομιμοποιεί. Το πεδίο εγκαταλείπεται στο φανταστικό, είτε με τη μορφή της θετικιστικής αναπαράστασης είτε με εκείνη της ουτοπικής προοπτικής. Με μια τέτοια θεωρητική κάλυψη το φανταστικό μπορεί να επεκταθεί στη διάσταση του παρελθόντος διαπράττοντας αυτή τη φορά μια απάτη. Ο Λασελιέ δυσσαρεστημένος από τα ιστορικά τεκμήρια δε δίσταζε εν ονόματι της ελευθερίας του πνεύματος να τα απορρίψει – να τα αντικαταστήσει μ' ένα είδος αναδρομικής ουτοπίας. «Κι όταν αυτό θα έχει συμβεί, θα πρέπει περισσότερο από κάθε άλλη φορά να πούμε ότι η ιστορία είναι μια αυταπάτη, το παρελθόν μια προβολή και ότι αληθινό δεν είναι παρά το ιδεώδες και το απόλυτο· εκεί ίσως έγκειται η εξήγηση του θαυμαστού, παράδοξου: ότι αληθινή είναι η μυθική αφήγηση και ψεύτικη είναι η ιστορία»⁹.

Λέγοντας τα παραπάνω, απαξιώνει τόσο τη μυθική αφήγηση όσο και την ιστορία, γιατί αυτές οι δύο δεν μπορούν να υπάρξουν παρά μαζί – και σε αντίθεση. Κάθε φορά οφείλουμε να διαλέγουμε ανάμεσά τους.

Ο Μορ και ο Καμπέ ομολογουμένως δεν είχαν τέτοια άνεση. Οι ουτοπίες τους δεν απέτισαν ένα παρόμοιο φόρο τιμής στην αντίσταση του πραγματικού («και όταν αυτό θα έχει συμβεί!...»).

Από τη στιγμή που ένα τέτοιο πράγμα κοινοποιείται, πώς θα ήταν δυνατό ακόμα ν' αφεθεί κανείς στις παγίδες των λέξεων; Αντίθετα, πρέπει να διαχωριστεί από την ιδεολογία της ρήξης. Να εγκαταλείψει το μύθευμα «εκτός-τόπου».

Αλλά μια τέτοια απελευθέρωση δε γίνεται χωρίς οδύνη. Δεν είναι πάντα ευχάριστο έπειτα από μια διαφυγή να επιστρέφεις οίκαδε, όπου η εργασία σε περιμένει και μάλιστα όταν σου έμεινε η συνήθεια να περιπλανιέσαι στο φανταστικό.

Αυτή την προσπάθεια απελευθέρωσης πολλοί σύγχρονοι την αντικρίζουν ως το «άκρο άωτο». Γιατί δεν είναι συνηθισμένοι να προσανατολιζονται έτσι στον κόσμο της σκέψης. Ακολουθούν μάλλον την αντίθετη κατεύθυνση. Αντιλαμβάνονται την ελευθερία ως δύναμη άρνησης, ίσως γιατί αισθάνονται διαχωρισμένοι, «εξειδικευμένοι», ακρωτηριασμένοι, απομονωμένοι. Αντιστέκονται στο γενικό αμάλγαμα – δε θέλουν η σκέψη τους να αναχθεί στην πραγματικότητα.

Κάνουν το παν για να μεταπηδήσουν στο εκτός τόπου, πάνω από το χώρο, εκτός

χρόνου πάνω από το χρόνο. Εάν επιτύχουν, η ελευθερία που δε γνωρίζει τόπο διαμονής, θα τους ανταμείψει. Ο χωρόχρονος τούς φαίνεται μια οδυνηρή σύμβαση, κάτι που απομακρύνει την ψυχή τους από το ιδεώδες. Από την άλλη πλευρά δεν τολμούν να πιστέψουν ότι αυτό το ιδεώδες θα το επιτύχουν τελείως. Κάνουν το εγχείρημα μερικές φορές δίχως ελπίδα, αφού είναι το εγχείρημα σαν τέτοιο που τους γοητεύει. Κι έπειτα το διακύβευμα αξίζει τον κόπο. Δε θέλουν λοιπόν να κάνουν αυτό το οποίο θεωρούν ως άλμα προς τα πίσω. Και μόνο η ιδέα να απαρηθθούν την αυτονομία τους φέρνει ίλιγγο.

Παράλληλα όμως πρέπει ν' αναγνωρίζουν ότι αυτό που καταγγέλουν ως πολύ εύκολο, ως στάση αφελή και αυθόρμητη, αποδεικνύεται στην πράξη ως κάτι πολύ δύσκολο έως αδύνατο.

Ο ουτοπισμός είναι ένα μαλακό μαξιλάρι. Για κάποιον που αναπαύεται εκεί, η Γη των ανθρώπων τού φαίνεται απείρως μακρινή. Ο Έγγελος προσάπτει στους ουτοπιστές ότι κάνουν ένα άλμα μέσα στο χρόνο. «Όσον αφορά τα άτομα, ο καθένας είναι παιδί του καιρού του – το ίδιο ισχύει και για τη φιλοσοφία που συμπυκνώνει τον καιρό της μέσα στη σκέψη. Είναι τρελό να πιστέψει κανείς ότι κάποια φιλοσοφία θα ξεπεράσει το σύγχρονο κόσμο, ίδιο με το να πιστέψει ότι ένα άτομο μπορεί να κάνει άλμα πάνω από τον καιρό του, να κάνει άλμα πάνω από τη Ρόδο»¹⁰! Μεγάλη είναι η ανησυχία του ουτοπιστή όταν καλείται να διακινδυνεύσει αυτό το άλμα και στο χώρο.

Θα το κάνει ή δεν το κάνει; Ο Χέγκελ έχει δίκιο. Δεν υπάρχει επιστροφή, αφού δεν υπήρξε αναχώρηση. Έπρεπε απλώς να διαλυθεί η ομίχλη. Όταν διαλυθεί, αντί για νησί το πνεύμα ανακαλύπτει έναν κόσμο δίχως όρια.

Ο εξωτισμός δεν είναι πια του συρμού. Η ουτοπία πεθαίνει, εμβυθίζεται μέσα στα σωθικά του πραγματικού κόσμου. Αυτόν αισθανόμαστε σήμερα να τρέμει μέχρι τα βάθη του. Μαντεύουμε κάτω από την συγκεκριμένη επιφάνεια το αρνητικό που τον υποσκάπτει. Είναι η ελευθερία και η ζωή και μεις βρίσκουμε την ελευθερία μας και τη ζωή μας.

Το να είσαι ελεύθερος σημαίνει να του ανήκεις. Το ξέρουμε πια. Αν θέλουμε να κάνουμε τον κόσμο καλύτερο, πρέπει καταρχήν να τοποθετηθούμε καλύτερα μέσα σ' αυτόν τον κόσμο.

Σημειώσεις

1. Hegel, *Φιλοσοφία του Δικαίου*. Πρόλογος, γαλλ. έκδ. 1940, σ. 29.
2. K. Marx, *Le Capital*, Ed. Sociales, Livre III, Tome III, pp. 207-208.
3. Paul Eluard, *Le Château des pauvres*.
4. *Préface à la Phénoménologie de l'Esprit*, Paris, Lubier - Mon taigne, 1966, p. 73.
5. Hegel, *Leçons sur la philosophie de l'histoire. Introduction*, Hambourg, Meiner 1955, p. 13-14.
6. J.J. Rousseau, *L'Emile*, Livre IV (Oeuvres complètes, ed Gallimard IV, σ. 586).
7. Schelling, *Système d'un idéalisme transcendantal*, C.S.W, III, p. 429.
8. V. Delbos, *La philosophie française*, p. 35.
9. *Lettre à Boutroux* (21 Janvier 1876 - Correspondance pp. 113-114).
10. *Philosophie du Droit*, op.cit., p. 31.

Μετάφραση: Γιάννης Οικονόμου